

KUTADGU BİLİG'DE ÖLÜM ANLAYIŞI VE AHİRET İNANCI

Münire Kevser BAŞ (*)

Özet

Türk-İslam edebiyatının ilk siyasetname örneği kabul edilen Kutadgu Bilig, yalnızca bir nasihat kitabı olarak nitelenemeyeceği gibi didaktik bir din kitabı da değildir. Yusuf Has Hâcib eserinde insanı dünya ve ahirette mutlu kılacak bir hayat felsefesi oluşturmak hedefindedir. Eserin arka planı incelendiğinde İslami değerler sisteminin belirleyiciliği fark edilmektedir. Eserin tamamen bu bakış açısıyla incelenmesi bir makalenin sınırlarını zorlayacaktır. Bu nedenle çalışma, bir hayat felsefesini oluşturan en temel kavramlardan biri olarak ölüm ve ahiret inancı ile söz konusu kavramları şekillendiren referans noktalarını belirlemek amaçındadır.

Anahtar Kelimeler: Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hâcib, ölüm, ahiret inancı, siyasetname.

Death and the Belief of Afterlife in Kutadgu Bilig

Abstract

Kutadgu Bilig which is accepted as a first siyasetname of Turk-Islam literature is not just an advice book and it is also not a didactic religion book. Yusuf Has Hacip, the writer of the book, aimed to create a life philosophy which makes human beings to be happy on earth and afterlife. When the background of the book is analyzed, decisiveness of the system of Islamic essences is noticed. Studying the book completely under this perspective goes beyond this work.

Because of that, this paper is aimed to study death and the belief of afterlife which are the basic notions of life philosophy and the reference points that formalize these notions.

Key Words: Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hacib, death, belief of afterlife, Seyâsat-nâme (The Book of Government; or, Rules for Kings).

*) Dr.

(e-posta: kevserbas@yahoo.com)

Giriş

Edebiyat tarihimizin ilk siyasetname örneği olarak kabul edilen (Levend, 1998: I, 46) ve XI. yüzyıl Hâkâniye Türkçesiyle yazılan (Levend, 1998: I, 91) Kutadgu Bilig, insana her iki dünyada tam manası ile kutlu olması için lazım gelen yolu göstermek amacıyla kaleme alınmıştır.

Birbiri ile çok sıkı bağları olan birey, toplum ve devlet hayatının ideal bir şekilde tanzimi için gerekli olan zihniyet, bilgi ve faziletlerin ne olduğu, bunların ne şekilde elde edileceği ve nasıl kullanılacağı üzerinde duran şair-mütefekkir Yusuf Has Hâcib, Kutadgu Bilig ile dönemin düşünce ve fikir teamülünün bir tercümanı olarak da kabul edilebilir. Reşid Rahmetî Arat, Yusuf Has Hâcib'in birçoklarının ısrarla iddia ettikleri gibi, mevki-makam sahiplerine iyi olmaları için tatsız mecazlarla ahlak dersi veren kuru bir nasihatçi olarak kabul edilmesine itiraz eder. Arat, Yusuf Has Hâcib'in bu eseri ile, insan hayatının manasını tahlil ile onun toplum ve dolayısıyla devlet içindeki vazifesini tayin eden bir felsefe, bir hayat felsefesi sistemi kurduğunu ifade etmektedir (Yusuf Has Hâcib, 1999: I, 25).

Bir diğer önemli nokta, çizilen bu hayat felsefesinin referanslarına dikkat edilmesinin gereğidir. Şairin de içinde bulunduğu toplumun bir bireyi olduğunu göz önünde bulundurarak diyebiliriz ki, eserin referansları bir bakıma o günün toplumunun düşünce ve fikir hayatının referanslarıdır.

Kutadgu Bilig'e kabaca bir göz atıldığında dahi fark edilecektir ki, eserin şekillendirmeyi hedeflediği ideal hayat felsefesinin temel değerler sistemi, İslam yani Kur'ân merkezli bir bakış açısının ürünüdür. Yusuf Has Hâcib, Kutadgu Bilig'in daha en başında kitabını kısa ve veciz ifadelerle takdim ederken eserinin insana iki dünyada mutluluk vermesi dileğine yer vermiştir ki, bu da İslam dininin hayata bakışının temel eksenini teşkil eden bir anlayıştır.

350- Kitab atı urdum kutadgu bilig

Kutadsu okıgıka tutsu elig

351- Sözüüm sözledim men bitidim bitig

Sunup iki ajunnu tutgu elig

352- Kişi iki ajunnu tutsa kutun

Kutadmuş bolur bu sözüüm çın bütün (Yusuf Has Hâcib, 1999: I, 50)¹.

(Kitap adını Kutadgu Bilig koydum, okuyana kutlu olsun ve ona yol göstereyim. Sözüümü söyledim ve eserimi yazdım; elini uzatan iki dünyayı kut ile tutarsa, o kutlu olmuş olur; bu sözüüm doğrudur, inan).

Yusuf Has Hâcib, eserin esasını teşkil eden dört unsur ile bunları sembolize eden şahsiyetler hakkında da önemli ipuçları vermektedir.

1) Beyit başlarında gösterilen numaralar Reşid Rahmetî Arat'ın *Kutadgu Bilig* neşrindeki numaralardır. Beyitlere ulaşmada kolaylık sağlama açısından kullanılmıştır.

- 354- Sonra Ay-Toldı'dan söz açtım; mübarek saadet güneşi onunla parlar.
 355- Bu Kün-Toğdı dediğim doğrudan doğruya kanundur; Ay-Toldı ise saadettir.
 356- Bundan sonra Ögdülmüş'i anlattım; o aklın adıdır ve insanı yükseltir.
 357- Ondan sonra Ogdurmuş'tır; onu ben akıbet olarak aldım (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 36).

Beyitlerden açıkça anlaşıldığına göre, Kün-Toğdı, köni törü (doğru kanun); Ay-Toldı, kut (saadet, ikbal, devlet); Ögdülmüş, ukus (akıl); Ogdurmuş ise akıbeti (hayatın sonu) sembolize etmektedir. Dikkat edilirse, Yusuf Has Hâcib eserinin belkemiğini oluşturan dört önemli unsurdan birisinin hayatın sonuna ilişkin olduğu görülür. Bunun İslamî literatürde ahiret inancına karşılık geldiği açıktır. Yusuf Has Hâcib'in, birey ve toplumun doğru kanunlarla saadet ve ikbale ulaşabileceği, ancak dünya hayatının bir sonu olduğu gerçeğinin asla unutulmaması gerektiği ve her yapılına bir gün karşılık bulacağı anlayışını eserine muhkem bir iskelet olarak yerleştirmeyi hedeflediğini söyleyebiliriz.

Kutadgu Bilig'de eserin başından sonuna kadar İslamî bakış açısının belirleyici etkisi yoğun olarak hissedilmektedir. Bu konu bir makalenin sınırlarını zorlayacağından burada sadece Kutadgu Bilig'de ölüm ve ahiret inancı yaklaşımının incelenmesi hedeflenmiştir.

A. Kutadgu Bilig'de Ölüm

1- Ölümün gerçekliği:

Kutadgu Bilig'de yukarıda da belirtildiği üzere genel anlamda İslam inancının şekillendirdiği bir ölüm anlayışı hâkimdir. Eser, ölüm gerçeğini çok sık ve yoğun olarak vurgulayan ifadelerle doludur. Kur'ân-ı Kerim'deki "Her nefis ölümü tadıcıdır." (Enbiyâ Sûresi, 35) âyetinin paralelinde sayısız ifadeye rastlamak mümkündür. Bunlardan bazıları adeta âyetin bir başka dildeki ifadesi olarak değerlendirilebileceği gibi, bazıları da Yusuf Has Hâcib'in kendi üslubunun izlerini taşımaktadır.

Örneğin;

1472 – Bir gün nihayet ölüm gelecektir ve bütün canlıların canını alacaktır (Yusuf Has Hâcib, 1998:II, 114) ifadesi Enbiyâ sûresi 35. âyetin birebir çevirisi gibidir.

1201 – Doğan her canlıyı ölecek bil; ölmek için doğanlardan diri kalan hani, kim var. Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 97) ifadesi ise çok az bir üslup farkı ile aynı vurguyu taşımaktadır.

Eserde ayrıca, "Gerçek şu ki, sen de öleceksin, onlar da öleceklerdir." (Zümer Sûresi, 30) âyetinin,

6313 – Doğan ölür, yükselen iner; yürüyen durur ve veren alır (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 452) şeklinde aynen Kur'ân üslubuyla ifadesi vardır ki, burada ölümün son derece tabii oluşu ve bunu insanın kolayca fark edeceğini ihsas ettiği bir tavır sergilenmiştir.

Ancak aşağıda görüldüğü üzere bir yandan da ölüm en çarpıcı hakikat olarak hatırlanır:

1465 – Bu dünya geçicidir, sen onu şimdiden geçti bil; ölüm muhakkak gelecektir, sen onu karşına artık geldi bil (Yusuf Has Hâcib, 1998:II, 114).

1179 – Bu ölüm pençesi ne kötü bir şeydir; onun insana çarpması ne kadar fena oluyor (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 95).

Eserde hayatın nihai anlamının ölüm olduğu da vurgulanır:

3530 – Bilirsin ki, hayat ölmek içindir; ölüm hazırlanmıştır, sâdece vaktini bekliyor.

3531 – Bir kapı açıldı – dünya kapısı; bir kapı daha açılır, o kapı ölüm kapısıdır ve her kes oraya girer (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 258).

1180 – Süslü ve mâmûr sarayları virâneye çeviren ölümdür; bütün cemiyetleri darma-dağın eden ölümdür (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 95).

5638 – Hayat nihâyet sonuna geldi, ölüm yaklaştı; ölüme karşı bir çâre olmadığı gibi, ondan kurtulacak bir yol da yoktur (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 403).

Netice olarak da bâkî olanın sadece Yaratıcı olduğu belirtilir:

1242 – Sen yaratılmış idin, her yaratılan ölür; yaratılan ölür, ama yaratan kalır (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 99).

1347 – Bu sayısız mahlûkları ölüm için yarattı; diri olan her şey ölecektir; yalnız kendisi için ölüm yoktur (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 106).

2- Ölüm karşısında insanın aciziyeti:

Ölüm insanı aciz bırakır. Ölüm vakti gelince ne doktorlar ne de din adamları ölüme çare bulabilirler.

1065 – İster tabip getir, ister kam; ölmekte olana hiçbir ilaç fayda vermez (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 87).

1183 – Her şey için bir tedbir, usûl ve çâre vardır; fakat ölüme karşı yoktur, ölüm çâresizdir (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 95).

Söz konusu ifadelerle esin kaynağı olan âyetlerden birisi şöyledir: “Her nerede olursanız, ölüm sizi bulur; yüksekçe yerlerde tahkim edilmiş şatolarda olsanız bile.” (Nisa Sûresi, 78).

1188 – Ölüme karşı her hangi bir çâre var mı? eğer varsa, ey zeki âlim, ölüme karşı o çâreye baş vur (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 96).

İnsan ne kadar çare arasa da bulamayacak, sonunda ölüme teslim olacaktır. Bu yaklaşım aynı üslup ile Kur’ân’da yer almaktadır: “De ki: Eğer ölümden veya öldürülmekten kaçırıyorsanız, kaçış size kesin olarak bir yarar sağlamaz; böyle olsa bile, pek az (bir zaman) dışında yararlandırılmazsınız.” (Ahzâb Sûresi, 16).

Ölüm karşısında insan ondan kurtulacak bir donanıma sahip değildir.

6291 – Bu ölüm bizim için de hazırlanmıştır; ölüme karşı bir çâre veya müessir bir silâh yoktur (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 450).

- 1471 – Ne kadar çok yaşarsan-yaşa ve ne kadar hayatta kalırsan-kal, dikkat edersen, en son karşılaşacağın şey ölümdür (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 114).
- 1078 – Ölüm olmasa ve insan baki kalsa idi, beylik ne güzel bir şey olurdu (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 88).
- 4719 – Bu saydıklarımın hepsini ölüm yakaladı ve götürüldü; ey temiz kalpli insan, senimi burada bırakacaktır (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 341).
- 4845 – Nice kabadayı, kibirli ve mağrur insanların göğsünü ölüm ezmiş ve gözünü çıkarmıştır (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 350).
- 1382 – Ne kadar kaçarsan-kaç, ölüm nihayet seni yakalayacaktır; ne kadar kalırsan-kal; nihayet ölüm seni alıp-götürecektir (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 109).
- 1384 – Hani, kim ölümden kaçıp kurtulmuştur; hani, kim ecelini geciktirmiş ve vaktini aşmıştır (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 109).
- 2286 – Ölüm için, hiç şüphesiz, ecelin gelmesi lâzımdır; eceli gelmeden, hiçbir yiğit ölmez (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 171).
- 1066 – Ey hayatta olan, gafil olma; bugün dirisin, fakat bir gün muhakkak öleceksin (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 88).
- 1406 – Ey benim parlak güneşim, bu ölüm senin için de hazırlanmıştır; ancak vaktini bekliyor (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 110).
- 1365 – İşte bugün ben, elimde olmadan, ölüp gidiyorum; yarın sen de, şüphesiz, arkamdan geleceksin (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 108).

Kur'ân'da, “De ki: Size vekil kılınmış olan ölüm meleği canınızı alacak, sonra döndürülüp Rabbimize götürüleceksiniz.”(Secde Sûresi, 11) şeklinde sözü edilen ölüm meleğinden de Kutadgu Bilig’de,

- 1352 – Ölüm meleği geldi ve beni sımsıkı bağladı; kurtulacak yerim yok, hayatın tadı kalmadı (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 107) ifadesiyle bahsedilir.

3- Ölümün hiç kimseye ayrıcalık tanımaması:

Ölümün çaresiz bırakan niteliği bütün insanları eşit hale getirir. Zengin-fakir, bey ya da sıradan bir köylü olmak fark etmez, ölüm hiç kimseye ayrıcalık tanımaz. Bu hususa Kur'ân-ı Kerim’de; “Ey Muhammed! Senden önce de hiçbir insanı ölümsüz kılmadık, sen ölürsün de onlar bâki kalır mı?”(Enbiya Suresi, 34) ayetiyle işaret edilmektedir. Belirtildiği üzere ne hükümdarlar ne de peygamberler bu durumun dışında bırakılmıştır.

Ölümün hiç kimseye ayrıcalık tanımadığı gerçeği Kutadgu Bilig’de de defalarca dile getirilen bir husus olmuştur.

- 3617 – Fakir ve zengin, ölümden sonra, her ikisi de kara toprağın altında tekrar müsâvi olur (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 263).
- 5408 – Ey hükümdar, uyan, ölümü unutma; şüphe etme, o çok kısa bir zamanda sana da gelecektir (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 388).

6290 – Her doğan ölür, sevgili can gider; dünyada ne bey, ne kul, ne de peygamber kalır (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 450).

1200 – Ölüm karşısındakilere göre muâmele etse idi, mübârek peygamberler ölmemiş olurlardı (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 97).

Kendisine ölüleri diriltmek mucizesi verilen Hz. İsa dahi ölümden kurtulamamış, bu özelliği de Kutadgu Bilig’de

4717 – Ölüleri diriltten insan nerede; o da nihayet ölümün esiri olmuştur (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 341) şeklinde ifade bulmuştur.

Yukarıda belirtilenlere ek olarak, zenginliğin de ölüm karşısında işe yaramadığı aşadaki ifadelerle belirtilmiştir:

1113 – Ölüme karşı gümüş fayda etse idi, insan gümüşü kendisine fidye yapardı.

1114 – İnsan ölüme karşı fidye verebilse idi, hükümdarlar fidye verir ve ölümden kurtulurlardı (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 91).

İnsanın dünyada kazandığı hiçbir şey onu ölümden kurtaramaz. Bazen insan dünyaya fazlaca dalıp unutsa da, ölüm vakti geldiğinde kendisine hatırlatır ve insan ölümü unutarak yaşamış olmanın pişmanlığını yaşar.

1125 – Bir az itibar kazanırsa, mağrur ve kabadayı olur; ölüm yakaladığı zaman da, süklüm püklüm onun arkasından gider ve peşimanlık içinde ölür (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 92).

1196 – Ölüme karşı altın-gümüş fayda etmez; ölüme bilgi ve akıl da mâni olamaz.

1197 – Ölümü dünya malı önleyebilse idi, beylerin beyi ölmez idi.

1198 – Hakîmlere hikmetleri fayda etmedi; bilginlere bilgileri yardım etmedi.

1199 – Ölüme karşı ilâç ve devâ fayda etse idi, tabipler ebediyen hayatta kalırlardı (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 96-97).

6071 – Ölüm nice cesûr ve kendine güvenir büyük beyleri toprağa soktu, ey yaşayan insan, dikkat et (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 434).

6073 – Buna şaşmamalı; ölüm doğarsa, insan ölür; bütün nefes alanlar ölmeğe mahkûmdur (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 435).

6076 – Ölüm haktır, ondan kurtulmak imkânı yoktur; ölümden sonra acaba hâlim nice olacak (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 435).

Demek oluyor ki, insan bu dünyanın sonunun herkes için aynı olduğunu fark etmelidir.

5153 – Sonunda ölüm onu (hükümdar) yakaladı ve götürdü; onun büyük şöhreti bir fayda etmedi.

5154 – Baban öldü, gitti ve bu ölümü ile sana öğüt verdi; baba nasihatını tutarsan, o sana bal-şeker olur (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 372).

5159 – Ananı, babanı ölüm bırakmadı; vakti gelince, senimi bırakır.

- 5160 – Onlara acımayan ve cefa eden bu dünya, tabiatını değiştirip, sana mı vefa gösterecek (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 372).
- 5414 – Bu görünmez ölüm pusudadır; karşıma çıkmak isterse, hiçbir zaman izimi kayıp etmez (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 388).
- 5427 – Sen ne kadar çok yaşarsan-yaşa, ölüm nihâyet bir gün gelip, seni yakalar, ey günüm (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 372).
- 3620 – Hayat geçer ve her gün senden biraz daha uzaklaşır; bu ölüm fenâdır senin kökünü kazır.
- 3621 – Diri olan, şüpheşiz, ölü; fakat hangi gün öleceğini bilen yoktur (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 263).
- 5923 – Kim iyi hareket ederse, o diridir; kimin tabiatı kötü ise, o daha hayatta iken, ölmüş sayılır (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 423).
- 6374 – Fakir de ölü, zengin de; bunların ikisinin de götürecekleri şey ancak bir ke-fenden ibârettir ve nihâyet kara toprak olur (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 457).
- Bu nedenle insanın ölümden ibret alması beklenir.

4-Ölümün habercisi olarak fiziksel belirtiler:

Yusuf Has Hâcib, bazı fiziksel belirtiler ve hastalıkları ölüm belirtisi olarak hatırlatır.

- 1067 – Hükümdar Ay-Toldı'nın halini işitti; ölümün öncüsü olan hastalık halini gördü (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 88).

İnsanoğlu için hastalıklar ölümün arkadaşı, adeta habercisidir.

- 4359 – İnsan için hastalık ölümün arkadaşıdır; yaşayan her insan için de ölüm vardır (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 315).

İnsanın ilerleyen yaşıyla birlikte maruz kaldığı fiziksel değişimler de ölümün yaklaş-tığının işaretidir.

- 3623 – Sakalın beyazlaşınca, ölüm geldi demektir; ok-yay, silâh ölüme karşı fayda etmez (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 264).

Sakalın beyazlaşması, boyun eğilip kamburlaşması aynı zamanda insanın ölüme ha-zırlanma vaktine de işaret eder.

- 1102 – Kimin düz fidan gibi boyu bükülürse, artık onun gönülünü doğrultma vakti gelmiştir.
- 1103 – Kara saç ve sakal ağarınca pusuda yatan ölüme iyice hazırlanmak lazımdır.
- 1105 – Kara saçın ağarması ölümün işaretidir; o yaşayana hayatın kıymetini artırır (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 90).
- 4618 – Hastalık ölümün ilk habercisidir; insan hastalandı mı, ölüm yanı-başındadır.
- 4619 – Hastalık belâ ve mihnettir ve ölümün öncüsüdür; ölümün zevki yoktur, onun iyisi olmaz (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 334).

5- Ölüm düşüncesi ile meşgul olmanın erdemi:

Kutadgu Bilig'de ölüm üzerine kafa yormak bir erdem kabul edilir. Çünkü ölümü düşünen insan varoluşunu anlamlandırmaya çalışıyor demektir.

1133 – Bak, keskin gözlü, doğru sözlü ve merhametli insan ne der (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 92). Yani düşünen insanın ölüm düşüncesini yoğun olarak hissetmesine işaret eder.

1134 – Bütün canlılar için ölüm bir kapıdır; yürüyenlerin hepsi bu kapıdan geçer (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 92).

Aynı zamanda hayatı anlamlandırma çabasının ölüm düşüncesi ile bağlantılandırılması gerektiği vurgulanır.

1135 – Hayat nedir, ölüm nedir; nereden geliyorum, nereye gidiyorum? (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 92).

1202 – Bu dünya bir konak yeridir, gelen geçer; o her şeyi yiyen büyük bir ejderha gibi, yedikçe acıkır (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 97).

1210 – Ne kadar doğan varsa, ölmek için doğmuştur; ne kadar dirense de, sonunda zorla götürülürler.

1211 – Ölecek insanların hepsi zamana rehindir; vakti gelince, bak, bir adım bile atamaz (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 97).

O halde insan bu gerçeği unutmamalıdır.

1273 – Ay-Toldi devam etti ve: - Ey oğul, anla – dedi – ölümü unutma, onu dâimâ düşün ve uyanık bulun (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 101).

1323 – Ölümü unutma, dâimâ hazır ol, onu hiçbir zaman hâtırından çıkarma; kendini unutma, aslını dâimâ göz önünde tut (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 105).

Elbette ölümü hatırlamak insana çok sevimli gelmez. Ancak insanın buna ihtiyacı vardır. Hz. Peygamber'in bir hadisinde ifade ettiği üzere ölümü hatırlamak insanın dalıp gittiği dünyevi yaşamdan uyanmasına vesile olur: "Ağzınızın tadını kaçırın ölümü çokça hatırlayın." (İbn Mâce, t.y.: II, 1422, Hadis No: 4258).

Ölümü unutmayan insan gönlünü diri tutacaktır.

1383 – Ölüme gâfil avlanma, gönlünü diri tut; ne kadar çok yaşarsan-yaşa, bir gün toprağa gireceksin.

1381 – Ölümü unutma, ona karşı hiçbir silâh yoktur; ölüm, pusudan çıkar gibi, bir gün karşına çıkar (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 109).

4551 – Ölümü unutma, gaflete düşmezsin; rabbini unutma, gözün kapalı kalmaz (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 329).

5412 – Ölümü unutma, asıl yerin mezarındır; "kendini unutma" sözünü her ân hatırla (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 388).

6- Ölümü kabullenmenin zorluğu:

Kutadgu Bilig'de zaman zaman insanın ölüme isyan eden tavrına da dikkat çekilir. Çünkü insanoğlu için ölüm bir yandan hep meçhul, diğer yandan kaçınılmaz ve kabullenilmesi zor bir gerçektir. İnsan ölümü anlamlandırırken zorlanır. Çünkü,

1140 – Ölüm uçsuz-bucaksız bir denizdir; iyice dikkat edersen, dipsiz bir çukurdur (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 93).

3785 – Ölümlüleri görüyorsun, sen de öleceksin; her diri olan, şüphesiz, bir gün toprak ile örtülecektir (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 274).

Her ne kadar ölümün bir son olmadığına inansa da, bu dünyadaki ölüm görüntüleri –mezar, toprak, kefen- insanı karamsarlığa iter. Ayrıca ölümün tattırdığı ayrılık çok ağır bir hüzdür.

6205 – Hepsinden zor olan ayrılış bu ölümdür; ölüme çare yok, ona silâhla karşı konulmaz (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 444).

6208 – Her şeyden ağır olan firak ölümdür; şu gören göz firak yüzünden yaş döker (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 444).

Madem insan ölecekti o halde neden doğdu diye isyan hissettiren çaresizlik ifadeleri dikkatimizi çeker.

1136 – Ölecek olduktan sonra, sanki niye doğdum; ağlayacak olduktan sonra, sanki niye güldüm.

1137 – Dünyada ölümden daha güç ne var! – Her doğan insan böyle diyerek ölür.

1139 – Dünyada ölümden daha ağır ne var; ölümü düşünürsen, bütün zevkler kaybolur, gider (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 93).

Her şeye rağmen ölüm kaçınılmaz bir şekilde varlığını devam ettirir ve insanı acziyet duygusuna götürür.

1121 – Böylece çok nedamet getirdi ve çok ağladı; fakat peşimanlığı ölüm karşısında fayda etmedi (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 91).

1170 – Bu hayat tatlı idi, ölüm acıdır; ölüm yakaladı, bundan kaçış yolu nerede (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 95).

7-Ölüm ve teslimiyet:

Daha önce de dikkat çekildiği üzere Kutadgu Bilig'de ölümün hüznü veren, insanı aciz ve çaresiz bırakan yanına çok güçlü bir vurgu olmakla birlikte genel olarak Müslümanca bir teslimiyet tavrı dikkat çekmektedir. İsyandan ziyade bu güçlü teslimiyet duygusu belirleyicidir. Çünkü ölüm de hayat da Tanrı'dandır. Kur'ân'da buyrulduğu üzere:

- “Doğrusu, öldüren ve dirilten O'dur.” (Necm Sûresi, 44).
- “Şüphesiz biz, gerçekten biz yaşatır ve öldürürüz.” (Hicr Sûresi, 23).
- “Gerçek şu ki, dirilten ve öldüren Biziz, Biz. Ve dönüş de Bizdir.” (Kaf Sûresi, 43).

3902 – Bütün canlıların rızkını o verir; herkese hayatı verdiği gibi, ölüm de onun emriyledir (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 283).

3762 – İzzet bulmak veya zelil olmak Tanrıdandır; ölüm ve hayat da ondandır (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 273).

Ölümün soğukluğundan müphemiyetinden de Allah'a sığınılır: Çünkü insanın başka sığınacak yeri yoktur. Kur'ân'da da hatırlatıldığı üzere:

“Gerçek şu ki, göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır; diriltir ve öldürür. Sizin Allah'tan başka veliniz ve yardımcınız yoktur.” (Tevbe Sûresi, 116).

8-Ölüme hazırlıklı olmak:

Ölüm gelmeden önce insan hazırlıklı olmalıdır. Ölüm duygusunun yerleştirildiği, ölümlü yok saymayan ve davranışlarını bu duyguya göre düzenleyen bir hayat düzeni kurmalıdır. Bilgili insana yakışan budur.

1366 – Ey hükümdar, ölüm henüz yaklaşmadan, uyan; bilgini kullan, işini tanzim et (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 108).

Aklını kullanmak bunu gerektirir.

1475 – Aklı eren ve ölümü, ölmeden önce, anlamış olan insan ne der, dinle.

1476 – Ölümün sırası nöbetle gelir; ölüme her an kendini hazır bulundur (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 115).

Hz.Peygamber'in de bu doğrultuda tavsiyeleri vardır: “Akıllı kimse nefisini ıslah edip ölümden sonraya hazırlanandır.” (İbn Mâce, t.y.: I, 125, Hadis No: 191).

İnsan ölümü bildiği halde hayat hiç bitmeyecekmiş gibi davranır. Oysa hayat ile ölüm birbirine çok yakındır.

5144 – Ey ölümü bilip de gâfil davranan, hayat geçer, ondan nasibini al (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 371).

1401 – Hayatta pek gâfil davranma, dikkat et; hayat ölümle çok yakındır (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 110).

1274 – Hayata inanma, yel gibi geçer; gâfil olma, dünyadan çabuk göçersin (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 102).

İnsan hep erteler, hep daha zaman var diye kabul eder, ancak ölüm yakalayınca fark eder, o vakit ise artık geç kalınmıştır.

1142 – Dünya zevkleriyle oyalanarak, gâfler edenler, ölüm yakalayınca, uyanırlar; fakat artık ellerinden bir şey gelmez (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 93).

1106 – Çok nimete nail oldun ve hayatı tattın; unutma ki, yakında seni de ölüm yiyecektir (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 90).

Oysa insan başkalarının ölümünden ders almalıdır.

6314 – Kardeşinin ölümü sana ibret olsun; sabır et, ecrine nâil olursun, şekerin kand olur.

- 6315 – Ölümü görünce, hayatta kalanların bundan ibret almaları lâzım idi; alan hâni.
 6316 – Ölenin nasihatine dikkat et, ne der: - Bana bak, beni ölüm yakaladı, gittim; şimdi seni de yakalar (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 452).
 6432 – Senden öncekiler ölür, sen de görürsün, bundan daha büyük nasihat ne olabilir (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 461).

Bu ifadeler Hz.Peygamber'in "Nasihat olarak ölüm yeter." hadisine telmih niteliğindedir (Bkz. es-Suyûtî, t.y.: Hadis No: 24670).

Ölümün varlığı ve kaçınılmazlığı insanı gaflete kapılmaktan korur.

- 3559 – Ölümü bilen insan dünya saâdetine kapılmaz; öleni gören insan da uzun müddet avunmaz (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 259).

Ay-Toldı hükümdara vasiyetinde ölümü unutmamasını tavsiye eder.

- 1497 – Oğlum – dedi – bu mektubu sakla, kaybetme; hükümdara götür, ona mirasım budur.

- 1498 – Mektubumu okusun, sözümü tutsun; ölüme hazırlansın ve işini ona göre tanzim etsin (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 116).

5415 – İnsan için başka hiçbir eziyet olmasa bile, bu acı ölüme bakmak kâfidir.

- 5416 – Ölümden sonra kara toprak altında çürüyüp-dağılmak da yeter bir ibrettir (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 388).

Ölüm geldiğinde bir baskına uğramış gibi olmamak için ölümü unutmamak gerekir.

- 5145 – Gafletle yürüyen ey arzuların esiri, ölüm sana baskın yapmasın; o muhakkak bir gün seni almağa gelecektir (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 371).

- 6091 – Ölümü unutma, bunun hazırlığını gör; kendini unutma, aslını ve menşeyini bil (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 436).

- 6116 – Ölümün pençesi hazırlanmıştır; gaflet içinde yürürken, onun çengeli insana saplanır (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 438).

İnsan vakit kaybetmeden hazırlığa koyulmalıdır.

- 4849 – Ey insanların iyisi, bundan sonra artık, şüphesiz, ölüme hazırlanma zamanı gelmiştir (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 350).

- 6175 – Ölüm geldi, götürüyor, ben keder içinde gidiyorum; benden sonra sana gelecektir, sen hazırlıklı ol (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 441).

- 1474 – Ölümden kurtulmak için bir çâre yoktur; bunu bil; ölüme hazırlan ve ancak bunun için lâzım olanları al (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 115).

- 1473 – Davetçinin gelmesine hazırlanmak ve uzun yol yürümek için, hazırlık yapmak gerektir (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 114).

Elbette bu hazırlığın anlamı Tanrı'nın emirlerini yerine getirmek ve ibadette kusur etmemektir.

- 1370 – Ölüm gelmeden, sen ölüme hazırlan; hayatta iken, Tanrının emirlerini yerine getir; ibâdetle kusûr etme (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 108).

5150 – Bari bu bulduğun zamanı boşa geçirme; ölüme hazırlan, ibâdete isti'câl et (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 372).

İnsan son ana kalmadan tevbe etmeli, güzel ameller işlemelidir. Son andaki pişmanlık fayda getirmez.

5712 – Ölüm henüz yakama yapışmadan, ibâdet ile meşgûl olmalıyım; ölüm bir kere yakaladı mı, artık ibadet mümkün olmaz.

5714 – Ölüm gelmeden Allaha yönel, kendini topla; ölüm yakalayınca, peşimanlık fayda etmez.

5715 - Ölümü unutma, tövbeye hazırlan; gafil olma, ölüm gelir ve yakana yapışır.

5717 – Hayatı aziz bil, ibâdete acele et; ölüm henüz yakalamadan, uyanık dur ve dik-katli ol (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 409).

3631 – Bâri elde bulunan bugün başına geçirme; ölüme hazırlan, ibâdete koş (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 264).

5842 – Vücût nihâyet ölecektir, onu kurtlar ve yılanlar yiyecektir; can çıkıp giderken, elde peşimanlıktan başka bir şeyimiz bulunmayacaktır (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 417).

6258 – Nasıl olsa sonunda bu vücud ölecektir ve ölümden sonra da bin peşimanlık vardır (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 447).

4850 – Ölüm kaygısı sardı, sevinç artık bizden gitti; ölümden sonra, acabâ, halimiz nice olacaktır (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 350).

5143 – Ölüyü gören hiç kimse diri kalmaz; ölüme hazırlan, haşım olma (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 371).

1141 – Ölümü bilen onu bilmezlikten gelirse, ölüm yakalayınca, bunu söylemekten bir fayda çıkmaz (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 93).

6400 – Sonunda sen de öleceksin ve kara toprak olacaksın; ölüm yakalayınca götürür; sonra peşiman olursun (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 459).

1371 – Ölüm gelip-çatınca, peşimanlık fayda etmez; kara toprak altında istediğin kadar feryat et (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 108).

1240 – Fakat geçirdiğin günler bir daha geri gelmez; ne yaptınsa-yaptın, artık karanlık âlemi seni bekliyor (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 99).

1361 – Ölüm karşıma çıktı, ben peşiman oldum; fakat bu sözlerim ve peşimanlığım bir fayda vermedi (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 107).

1120 – Çok defa başkalarına elimi ve dilimi uzattım; işte ölüm geldi, yakaladı ve nefesimi kesti (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 91).

1132 – Bugün bu peşimanlığımın ne faydası var; ölüm yakaladı, sözümü ve sesimi kesti (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 92).

Yukarıdaki ifadelerde sergilenen yaklaşımın kaynağının Kur'ân'daki bir âyet olduğu aşikârdır. Bu âyette aynı şekilde son andaki pişmanlığın fayda getirmeyeceği beyan edilmektedir: “Yoksa günah işleyip de kendisine ölüm gelince: “İşte ben tevbe ettim” diyen

kimselerin tevbesi kabul edilmez. İnkâr ederek ölenlerin de tevbeleri kabul edilmez. İşte bunlara ahirette can yakıcı bir azap hazırlamışızdır.” (Nisa Sûresi, 18).

Bu hale düşen insan için Yusuf Has Hâcib artık ağlamaktan başka bir çare kalmadığını ifade etmektedir.

1239 – Eğer sen geçirdiğin hayat için peşiman oluyorsan, haklısın; durmadan ağla, gözyaşın kurumasin (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 99).

9- Ölmeden önce dünyahıklardan vazgeçme:

Kutadgu Bilig, insanın ölümün hayata karılması gerektiğini vurgulayan bir yaklaşım içerisindedir. Bu nedenle insanın bu dünyaya dair çok uzun emeller beslemesini onaylamaz. Çünkü insan dünyevi davrandıkça ölümün baskınına uğrama tehlikesine yaklaşacaktır.

5233 – Ölümü unutma, uzun emeller besleme, ölümün baskınına uğrama, ey devletli hükümdar (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 377).

Hükümdar da olsa sonu ölümdür.

6069 – Ey gönülü diri olan insan, dikkat et, ölüm kara toprakları tepciklere çevirdi. Ölüm nice güzellik ve zenginliği harap etmiştir.

6070 – Hey, ölüm nice konak, köşk ve süslü sarayları darmadağın etti ve ıssız bıraktı (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 434).

İnsan ise öleceğini unuttur ve dünya malına hırsla sarılır. Ancak ölüm insanın hep peşindedir.

3619 – Sen dünya malını toplamak için can atıyorsun; ölüm ise, seni yakalamak için can atıyor (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 263).

6169 – Ey aç gözlü, tamahkâr, bu dünyanın kulu olan insan, ölüm seni tutmak için tamah ediyor (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 441).

1477 – Gümüş kuşak bağlayarak, - “İşte ben” – diyenin kuşağı, ölüm tutunca, kopar (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 115).

İnsan ne kadar bağlansa da dünya malı kimseye kalmaz.

5300 – Nihâyet ölüm yakalayınca, bu malın faydası yoktur; malın geri kalacak ve artık onun zevkini süremeyeceksin (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 381).

5382 – Hep bu boğazına yiyecek ve sırtına giyecek bulmak için, bütün dünyayı topladın; fakat bir gün ölüp, bunları arkada bırakacaksın.

5383 – Bu dünya malını toplamanın nihâyet faydası nedir; bak, ecel can toplar ve senin kökünü kazır (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 386).

6333 – Ölümden sonra bolluğun faydası nedir; senden sonra ancak onu yiyen sevinir (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 453).

İnsanın yapması gereken dünyalıkların da ölümden sonra için kullanmaktır.

1445 – Sen buradan göç edeceksin, göç yükünü önceden gönder; ancak lüzümlü olanları al, lüzümsuzları bırak (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 113).

İnsan bu dünyadayken ahiret için fedakârlıklarda bulunmalıdır. Özellikle maddi varlıklarından vazgeçmeyi bilmelidir.

5299 – Ey aç gözlü ve tamahkâr insan, henüz ölüm yakalamadan, neyin varsa, hepsini ver (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 381).

Kur’ân’da da bu konuda uyarı vardır. İnsan geç kalmadan malını kendi eliyle Allah yolunda harcamalıdır. Âyette: “Herhangi birinize ölüm gelip de, ‘Ey Rabbim! Beni yakın bir zamana kadar geciktirsen de sadaka verip iyilerden olsam!’ demeden önce size rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda harcayın.” (Münâfikûn Sûresi, 10) buyrulmaktadır. Çünkü insan öldükten sonra malının nasıl harcanacağını bilemeyebilir.

5291 – Ölüm yakalarsa, bu mal geride kalacak ve evlâtlar onu kötü yollarda sarf edeceklerdir (Yusuf Has Hâcib, 1998: II-380).

5292 – Malını kendinden önce, henüz hayatta iken, göndermeğe gayret et; o baş belâsından kurtul, yerine sevâp kazan (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 381).

3027 – Bu dünyayı isteyen insan gümüş dağıtmalıdır; ukbâ isteyen için de kurtuluş yolu budur (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 223).

İnsan, sevdiği mallardan Allah için harcamadıkça ne dünyada ne de ahirette kurtuluş bulacaktır. Nitekin bu hususta, “Ey mü’minler! Malınızın sevdiğiniz kısımdan tasadduk etmedikçe asla iyiliğe erişemezsiniz” buyrulmuştur (Âl-i İmrân Sûresi, 92).

Dolayısıyla insan dünya zenginliklerinden vazgeçmeyi bilmelidir. Aynı uyarı Kur’ân’da da yer almaktadır: “Mallar ve evlatlar, dünya hayatının süsüdür. Bâkî kalacak sâlih ameller ise, Rabbinin katında, sevap olarak da ümit olarak da daha hayırlıdır.” (Kehf Sûresi, 46).

İnsan sahip olduğu her şeyden hesaba çekilecektir. Bu nedenle ölüm fakir için dünyanın sıkıntılarından kurtuluştur, zengin için ise daha büyük bir hesap vardır.

6378 – Fakir ölürse, zahmetlerinden kurtulur; ey zengin ölüm yakalarsa, senin bir de hesap vermen vardır (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 457).

6375 – Fakir ölürse, zahmetlerinden kurtulur; zengin ölürse, malını bırakır, fakat onun vebâlini birlikte götürür (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 457).

Dünya zenginlikleri İnsanı Allah’tan uzaklaştırırsa o insan zarardadır ve sahip olduğu şeyler ona sadece vebal yüklemiştir. Bu mananın bir âyette şu şekilde ifade edildiğini görmekteyiz: “Ey İman edenler! Mallarınız ve evlatlarınız sizi, Allah’ı zikretmekten alıkoymasın. Her kim bunu yaparsa, işte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir.” (Münâfikûn Sûresi, 9).

Bu nedenledir ki, dünyada çok nimete nail olmak bu nimetin sorgusu da düşünülünce ölümden sonraki hesabın zorluğundan dolayı mihnet kabul edilebilir. Buna paralel olarak dünyada sıkıntı çekenler için ise ölüm bir kurtuluştur.

6377 – Ey nimet sâhibi, ölüm senin mihnetindir; ey mihnet sâhibi, ölüm senin nime-tindir (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 457).

Hız Peygamber de bu noktayı çok benzer şekilde dile getirmiştir: “Ölüm müminin hediyesidir.” (Suyûfî, t.y.: Hadis No: 24670).

10- Öldükten sonra iyi ad bırakma:

Kutadgu Bilig, İslam'ın olduğu kadar ait olduğu toplum ve kültürün değer sistemine de atıflar yapar. Bilindiği üzere öldükten sonra iyi ad bırakma anlayışı eski Türkler arasında çok önem verilen bir konudur. Kutadgu Bilig'de de bu yönde bir teşvik olduğunu görmekteyiz.

1623 – Hükümdar devam etti: - Şöyle bir mesel vardır, asıl insan ölse dahi soyu kalır – dedi(Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 125).

1790 – İyi veya kötü, ölünce, hep toprak olur; fakat ne kadar toprak olsalar bile, adları kalır (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 136).

İnsan ölürken bu dünyada kazandığı her şeyi geride bırakır. Ondan geriye kalan sadece ismidir.

5169 – Ölüm gelip, kapıyı çalarsa, ululuk, büyüklük ve bütün bu beyliğin hepsi burada kalır (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 373).

5255 – Dünya kalır, doğan nihayet ölür; insandan kalan ancak iyi veya kötü addır (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 378).

Elbette insan geride kalan isminin güzellikle anılmasını arzu eder.

3026 – Ölen insan için, kendisinden sonra iyi adının kalmasından daha başka ne olabilir (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 223).

İnsan son anında idrak eder ki, dünyada bırakabileceği en güzel şer iyi addır.

5157 – Ölüm beni yakaladı, gidiyorum; şimdi sıra senindir; gayret et, kendinden sonra iyi ad bırak (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 372).

İyi ad bırakabilmenin yolu iyiliklerle dolu bir hayat geçirmektir.

6417 – Senin gibi, iyilikler yapan bir hükümdar ölse bile, ölü sayılmaz (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 460).

Özellikle cömertlik insanın adını ebedileştiren bir erdemdir.

1402 – Ey hükümdar, hasis olma, cömert ol, cömert; cömertliğin adı ebedî kalır, ölmez (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 110).

İyilik yapan insan gerek hayatta gerekse öldükten sonra ismi unutulmaz.

6418 – Gerek öl, gerek uzun ömürlü ol, adın artık iyilik ile dünyaya yayılmıştır (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 460).

İnsanın ölürken tek istediği hayır dua ile anılmaktır.

3024 – Ben göçüp giderim, bu halk kalır; o zaman beni duâ ile anmalarını isterim (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 222).

Dünyaya hükmeden beyler dahi bu duaya muhtaçtırlar.

6634 – Dünyaya nâil olan nice cihan beylerini ölüm yakaladı ve onlar gözleri ile etrâfindan duâ dilenerek gittiler (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 476).

Çünkü ismi hayırla anılan insan ölmemiş gibidir.

5571 - Kim ölür ve hayır-dua ile anılırsa, o yeniden doğarak, tekrar hayat bulmuş olur (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 399).

B. Kutadgu Bilig’de Ahiret İnancı:

Kutadgu Bilig’in kendi özgün üslubu dahilinde bir çok iman konusundan söz açmakla birlikte, özellikle ahiret inancı konusuna özel bir önem atfettiği görülmektedir. Eser daha en başında iki dünya mutluluğuna giden yolu işaret ettiğini belirtir:

17- Bu kitabın sözleri insana yardım eder ve yol gösterir: her iki dünyadaki işleri düzenler (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 4).

Demek oluyor ki, Yusuf Has Hâcib, eserini sadece dünyevî nasihatler üzerine şekillendirmeyi hedeflememiştir. Onun amacı insana iki dünyada da mutluluğun yolunu göstermektir. Çünkü insan iki dünyayı da mamur ederse gerçek mutluluğa ulaşabilir. Bu aynı zamanda Allah’ın en büyük lütfudur.

1267-Tanrı kime inayet ve yardım ederse, o kimse her iki dünyada da mesud olur.

1268-Tanrı hangi kula muzaharet ederse, o her iki dünyada dileğine kavuşur (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 101).

İnsan bu dünyayı ebedi zannedip aldanır oysa insanın asıl mekanı öte dünyadır.

1173 – Dünya cefa etti, bu saâdet ihtiyarladı; bu söze inan, seni de aldatmasın (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 95).

1390 – Bu dünya – bir konak, mezarın – ikinci bir konaktır; bundan sonraki ilk konak – öteki dünyadır (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 109).

Bu dünya geçicidir.

6115 – Bu dünya kalmaz geçicidir; insan ölecektir, bunun günü belli olmaz (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 438).

3756 – Ben ölümsüz bir hayat isterim, ihtiyarlığı olmayan bir gençlik dilerim (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 272).

1418 – Ey devletli hükümdar, sen saray ve köşkler yaptırma; kara toprak altında senin evin hazırdır (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 111).

6430 – Akıllı anlar ve bilgili bilir; hiç şüphesiz, insan ölür ve bu dünya kalır (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 461).

1- Dünya-ahiret dengesi:

Kutadgu Bilig’de son derece sağlıklı ve mutedil bir ahiret inancı yaklaşımı görülür. Ahirette mutlu olmanın sırrının aslında bu dünyadayken mutluluğun sırrını bulmaktan geçtiği vurgulanır.

Esasen dünya-ahiret dengesi İslam’ın çok önemle üzerinde durduğu bir husustur. Hz.Peygamber’in “Rabbimiz bize dünyada güzellik ver. Ahirette de güzellik ver ve bizi ateş azabından esirge” (Buhârî, 1315: Edebü’l- Müfred, 724 ve Deavât 55; Müslim, 1955-1956: Zikr 26; Tirmizî, 1962: Deavât, 105) diye dua ettiği haber verilmiştir.

Kur'ân'da da bu yaklaşımı pekiştiren âyetler mevcuttur: "Allah'ın sana verdiğiinden (O'nun yolunda harcayarak) ahiret yurdunu gözet, ama dünyadan da nasibini unutma! Allah'ın sana ihsan ettiği gibi, sen de (insanlara) iyilik et. Yeryüzünde bozgunculuğu arzulama. Şüphesiz ki Allah, bozguncuları sevmez." (Kasas Sûresi, 77).

Yusuf Has Hâcib de konuyu kendi üslubuyla ifade etmiştir.

3658 – Uzanıp elde etmek için, insana iki elverdi; birini bu dünya için kullanırsan, birini de âhiret için kullan (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 266).

3662 – Bu her iki dünyayı da Tanrı yarattı; birini bulunca, koş, diğerini de ara (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 266).

3976 – Ey zâhit, sen âhireti istiyorsan, onu da bulursun; orada da nîmet ve sevâba nâil olabilirsin (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 288).

1147 – Kim âhretini mâmûr etmek isterse, her iki dünyayı harap etmesin (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 93).

4742 – Yürü, bu iki dünyanın sahibini iste; dünya ve âhiret, bu ikisinin de lüzûmu var (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 343).

5173 – Öteki dünyayı elde etmek istersen, yine bu doğruluk yolunda devam etmelisin; bunda şüphe yoktur (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 373).

64 - Onlara dünya hayatında da, ahiret hayatında da müjdeler vardır. Allah'ın sözlerinde değişiklik yoktur. İşte bu en büyük kurtuluştur (Yunus Sûresi, 64).

1267 – Tanrı kime inâyet ve yardım ederse, o kimse her iki dünyada mes'ûd olur.

1268 –Tanrı hangi kula muzâheret ederse, o her iki dünyada dileğine kavuşur (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 101).

4354 – Bunlar ile münâsebet kur ve iyi geçin; böylece saâdete kavuşarak, her iki dünyada mes'ûd olursun (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 314).

2-Dünya hayatının geçiciliği:

Kutadgu Bilig'de insanın hem dünya hem ahiret mutluluğunu yakalamasının idealize edildiğini görürüz. Ama asıl olanın ahiret hayatı olduğu, bu nedenle insanın o asıl hayata öncelik vermesi gerektiği ifade edilir. Dünya hayatının geçiciliği sık sık vurgulanır, kaybedilen zamanın tekrar geri gelmeyeceği bu yüzden vakti doğru değerlendirmenin önemine dikkat çekilir.

İnsan dünyada iken gafil davranmamalı, ahireti düşünerek yaşmalıdır.

1208 – Ay-Toldı dedi: - Ey oğlum, dinle; bana bak, sen gâfil davranma, ahiret işini yoluna koy (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 97).

İnsan dünyaya kendisini kaptırmalıdır.

3559 – Ölümü bilen insan dünya saâdetine kapılmaz; öleni gören insan da uzun müddet avunmaz (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 259).

Hatta insan gerektiğinde ahiret için dünyadan vazgeçmeyi bilmelidir. İnsan dünyaya sarıldıkça ondan fayda değil zarar görür.

3087 – Bu fâni dünyayı bırak, ukbâyı dile; sen dünyayı bırakmazsan, o seni bırakır (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 227).

Dünyaya gönül verenler sonunda onun vefasızlığını görürler.

1171- Bu dünyaya gönlümü vererek, avundum; bak, bak o benden usandı, bana vefa göstermedi (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 95).

Kendisini dünyaya fazla kaptıran insan aslında aldanmıştır, çok zaman geçmeden dünyanın vefasızlığını fark eder.

1172 – Dünya beni aldattı; severek, yanına çağırdı; ona gönül verdim, fakat benden çabuk bıktı (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 95).

Dünyanın geçici olduğunu unutmamalıdır.

1425 – Dünya uğrunda hayatı boşa harcama, dünya geçicidir; sonra sana zorla zahmet çektirirler (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 111).

5235 – Bugünkü huzûra aldanma, dikkatli ol ve iyice düşün, yarınki huzûru ara (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 377).

1274 – Hayata inanma, yel gibi geçer; gâfil olma, dünyadan çabuk göçersin (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 102).

6115 – Bu dünya kalmaz geçicidir; insan ölecektir, bunun günü belli olmaz (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 438).

Hesabın varlığını düşünerek hareketlerine çekidüzen vermelidir.

5309 – Bugün için yarın bir hesap günü vardır; yarını düşünerek, doğru hareket et (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 382).

Bir hadiste buyrulduğu üzere insan hazırlık yapabilecekken bunu iyi değerlendirmeli ve ahirete öncelik vererek hesap gününe hazırlanmalıdır: “Dünya arkasını dönmüş gidiyor, ahiret ise yönelmiş geliyor. Bunlardan her ikisinin de kendine has evlatları var. Sizler ahiretin evlatları olun. Sakın dünyanın evlatları olmayın. Zira bugün amel var hesap yok, yarın ise hesap var amel yok.” (Buhârî, 1315: Zemmü’ d-dünya, 1973).

Dünyada iken ne kadar çok mal elde etse de, ölünce hiç biri fayda etmeyecektir.

1238 – Bir insan bütün dünyaya tamâmen sahip olsa bile, sonunda dünya kalır; onun kismetine ancak iki bez düşer (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 99).

İnsan dünyaya ahiret için bir hazırlık yeri olarak bakmalıdır. Yusuf Has Hâcib bu yaklaşımı vurgularken “Dünya ahiretin tarlasıdır.” (Aclûnî, t.y.: I, 412). hadisini bazen lafzen bazen de mana olarak sık sık dile getirmektedir.

5248 – Ey hükümdar, bu dünya tarladır; bu el buraya ne ekerse, orada onu biçer (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 378).

4733 – Bu dünya bir tarladır, burada bugün ne ekilirse, yarın o biçilir (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 342).

1393 – Ey devletli hükümdar, dünya bir tarladır; insan bu tarlayı ekerse, hayat ekinini biçer (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 109).

Esasen bu tavsiyenin kaynağını Kur'ân'da yer alan ifadelerde bulabiliriz: "Allah, dediği kimseye rızıkı genişletir de, daraltır da. Onlar ise dünya hayatı ile ferahlanmaktalar. Oysa dünya hayatı ahiret hayatının yanında bir yol azığından ibarettir." (Râd Sûresi, 26).

Ayrıca, "Dünya hayatı, eğlence ve oyundan başka bir şey değildir. Ahiret yurdu ise, Allah'tan korkanlar için daha hayırlıdır. Aklınızı kullanmaz mısınız?" (En'am Sûresi, 32).

Ölüm insanı üzer, oysa dünyadaki her şey geçicidir. Ölümü Tanrı emri olarak kabul etmeli ve dünya nimetleri için ağlamanın manasızlığını fark etmelidir.

1233 – Niçin kederleniyorsun, bu ağlama niçin; gelen Tanrı emridir, ağlamağı bırak.

1235 – Eğer sen bu çeşitli nimetler arkada kaldığı için ağlıyorsan, bırak; bunlar da ağlamağa değmez (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 99).

3- Salih amel işlemenin insanı iki dünyada da mutlu edeceği:

İnsan bu dünyadan göçüp gittikten sonra büyük bir hesap ile muhatap olacak, burada yaptıklarının karşılığını ahirette görecektir. Bu İslam inancının en temel akidelerinden biridir.

"Her kim zerre kadar hayır işlemişse onu görecektir. Her kim de zerre kadar şer işlemişse onu görecektir." (Zilzâl Sûresi, 7-8).

Kutadgu Bilig de insanın bütün yaptıklarının hesabını vereceğini sık sık hatırlatır.

5276 – Ey kendi arzusuna göre hareket eden günâhkar ve mâyûp insan, her gün Tanrı bunun hesabını senden soracaktır.

5277 – Ey yiyip-içmekle hayatını boşuna geçiren, hesaba hazırlan, çıkar yol ara.

5278 – Tanrı her şeyi soracaktır; kaçıp-kurtulacak yerin var mı, hani (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 380).

O halde insan her iki dünyayı kazanmak için doğru yaşamayı amaç edinmelidir.

1290 – Hareketi doğru olan insan ne der, dinle; doğru insan her iki dünyayı kazanır.

1294 – İnsan uslu-başlı, tavrı ve hareketi doğru olursa, her iki dünyada güneşi parlar (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 103).

Dünyada iken iyilik yapmak zordur. İnsan bu dünyada ondan zarar görmez ama faydasını da fark edemeyebilir.

915 - İyiliğin sana bugün hiçbir zararı yoktur; fakat bugün inan ki, yarın onun faydasını göreceksin.

Kötülük ise insana daha cazip görünür.

916 – Kötülük bugün faydalı görünse bile, yarın orada bunun zararını görürsün; bunu düşünüp, idrak et (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 77).

Kötülükle gelen dünyevi mutluluk aldattıcıdır. Kötülük aslında azap ve pişmanlık getirecektir.

918 – Bugün kötü ne kadar huzur içinde olursa olsun, yarın peşiman olur, azap çeker (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 77)

İyilik cennete, kötülük cehenneme götürür.

917 – İyilik sağ ve kötülük soldur; senin solunda cehennem vardır; cennet ise, sağdadır (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 77).

1287 – Bu toplanmış olan mal, unutmaması bilirsen, sana kâfidir; her iki dünyada yüzünü güldürür (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 103).

1463 – Ey iktidar sâhibi kötü hareketleri benimseme; kötü hareket seni her iki dünyada inletir (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 114).

1748 – Ahreti kazanmak istersen, özünü, sözünü ve gönlünü dâimâ temiz tut (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 134).

Yaptığı iyilikler onu cehennem azabından koruyacaktır.

1295 – Ay-Toldı devamla:-Oğlum, dinle; cehennem azabına karşı iyiliği siper edin – dedi (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 103).

Bu husus âyette şu şekilde beyan edilmektedir: “Şüphe yok ki, iman edenler, yahudiler, hıristiyanlar ve sabîfler, bunlardan her kim Allah’a ve ahiret gününe gerçekten iman eder ve salih amel işlerse elbette Rabpleri katında bunların ecirleri vardır, bunlara bir korku yoktur, bunlar mahzun da olacak değildir.” (Bakara Sûresi, 62).

Salih amel işleyenler için ahirette korku ve hüzn yoktur. Yeter ki, Allah rızasını ve ahireti isteyen insan iyilik ve güzellik yapmaya gayret etsin: “Yok eğer Allah ve Resulünü ve ahiret yurdunu istiyorsanız, haberiniz olsun ki, Allah içinizden güzellik edenlere pek büyük bir ecir hazırlamıştır.” (Ahzâb Sûresi, 29).

İnsan halka iyilik ve merhametle davranmalı, kötülük ve zarardan korumaya çalışmalıdır.

2160 – Bütün halka içten gelen bir merhamet göster; dâimâ iyilik yap ve kendin iyilik ol.

2161 – Halka faydalı ol, ona zarar verme; iyi hareket et, kötülerin zararlarını ortadan kaldır (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 162).

Hz.Peygamber bir hadisinde “Üç şey ölünün arkasından kabre kadar gider, ailesi malı ve ameli. Bunlardan ikisi döner, birisi kalır. Dönenler ailesi ve malı kalan ise amelidir” buyurmuştur (en-Nîsâburî, (1990): s.146, Hadis no: 249).

Bu konuda çok bilinen bir âyeti hatırlamamak mümkün değildir: “İçinizden hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötü olandan men eden bir ümmet olsun; işte onlar kurtuluşu erenlerdir.” (Âl-i İmrân Sûresi, 104).

4- Tanrı'nın sonsuz merhametine sığınma:

İnsanın sadece ahireti düşünüp dünyayı sıkıntı ve azap ile geçirmesi beklenmez. İnsan dünyada da mutluluğu hak eden bir varlıktır.

2162 – Dünya ve hayat senin oldu; hayatta iken, ondan sevinçle istifade et (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 162).

Hem dünya hem ahireti elde etmek isteyen insanın işi elbette kolay değildir. Dinin gerekleri ile dünyanın gerekleri çoğu zaman birbiri ile uyuşmaz ve insan bunlar arasında bocalayıp durur.

5311 – Din dalı ile dünya dalı birbirine karşıdır; ikisi birbirine yaklaşmaz, bunların yolu birbirini keser.

5312 – Dinin dünya ile birleştirilmesi güçtür; bu ikisi bir araya gelmez, bunu bilmek kâfidir.

5313 – Biri yaklaşırsa, diğeri kaçar; ikisini birlikte tutmak isteyen kişi yolunu şaşırır (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 382).

Ancak akıllı insan doğruluk ve dürüstlük üzere olursa her iki dünyada da kazançlı çıkar.

5601 – Sağa sola meyiletme, doğru dur, gönlünü dürüst tut; doğru olan her iki dünyada doğruluk bulur (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 401).

4383 – Gerek dünya işi, gerek âhiret işi olsun, inan ki, âlim bunları hesap ile birbirinden ayırarak, zapteder (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 317).

1976 – Kendisi yaşar, başkalarını da yaşatır ve ömrünü saâdet içinde geçirirse, böyle bir insan ahrette de baş-köşeyi bulur (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 150).

İnsan Allah'ın sonsuz merhametinden ümidini kesmemelidir.

2163 – Can çıksa dahi, ümidini kesme; inan ki, Tanrı iyiye iyi yol gösterir (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 162).

Yusuf Has Hâcib, dünya ve ahiret mutluluğu isteyen insana iki konuda dikkatli olması hususunda nasihat verir.

2157 – Dünya ve âhireti, bunların her ikisini birden bulmak istersen, şu birkaç işi bırakma; muktedirsen, bunları yerine getir.

2158 – Gönül ve dilini doğru tut, Tanrı'ya sığın; Allah'ın emrine itaâtsizlik etme.

2159 – Tanrı'dan ne gelirse, ona râzı ol; her şeye râzı olmak kulluk icâbıdır (Yusuf Has Hâcib, 1998: II, 162).

Demek oluyor ki, insan öncelikle hem niyetini hem de davranışlarını doğru kılmalı, ahireti kazanmak için gayret etmelidir. Ancak yine de Allah'dan yardım beklemelidir. Ayrıca rızayı bir kulluk görevi olarak algılamalı ve Allah'dan gelene razı olmalıdır. Böylelikle hem insan Allah'dan razı, hem de Allah insandan razı olacaktır.

Bu husus bir hadiste de şöyle dile getirilmektedir: “(Allah'ın kerem ve merhameti olmadıkça). Hiçbir kişiyi onun güzel işi ve ibadeti cennete koyamaz... Hatta beni (peygamber) bile.” (Buhârî, 1315: Kitabu'l-Merzâ, Hadis no: 1918).

Ancak Allah'ın rahmeti geniştir ve onu hak edenleri kuşatacaktır.

“Ve bize hem bu dünyada bir iyilik yaz, hem de ahirette. Biz gerçekten de tevbe edip senin hidayetine döndük.” Buyurdu ki, azabım var, onu dilediğime isabet ettiririm, rahmetim de vardır, o ise her şeyi kaplamış ve kuşatmıştır. Onu da özellikle korunanlara, zekatını verenlere ve âyetlerimize inananlara mahsus kılacağım (A’raf Suresi, 156).

Sonuç

Kutadgu Bilig, arka planında İslami değerler sisteminin çok yoğun ve belirleyici bir fonksiyon üstlendiği bir siyasetnamedir. Bir hayat felsefesinin en temel kavramlarından olan ölüm ve ahiret inancı eserin genel omurgasında önemli bir yer teşkil etmektedir. Eserde gerek ölüm algısı gerekse ahiret inancı yaklaşımı İslam’ın öngördüğü çerçeve içerisinde gelişmiştir. Yusuf Has Hâcib kendi özgün üslubunu daima korumakla birlikte pek çok ifade ve yorumunda âyet ve hadislerden esinlenmiştir. Bu esinlenme, âyet ve hadisi direkt nakletmekten ziyade metindeki asıl vurgudan taviz vermeden anlam ve yorumu şair-düşünürün kendi üslubuna taşıması şeklindedir. Böylelikle Yusuf Has Hâcib, didaktik bir dini bilgi verme tarzından kaçınmış ve kendi edebi üslubu çerçevesinde İslam merkezli bakış açısını eserine yansıtmıştır.

Kaynakça

- Aclûnî. (t.y). *Keşfu’l-Hafâ*, thk. Ahmed Kalaş, Haleb: Mektebetü’t-Türasi’l-İslâmî.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. (1315). *Sahîhu’l-Buhârî*, İstanbul: Dârü’t-Tıbaati’l-Âmi-re.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. (t.y). *Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdül-bâki, Beyrut: Dâru’l-Fıkr.
- Kur’ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli*. (t.y.). haz. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, sdış. M. Sadi Çöğenli, Nevzat H. Yanık, İstanbul: Huzur Yayınevi.
- Levend, Agah Sırrı. (1998). *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: TTK Yay.
- Müslim, Ebû’l-Hüseyn Müslim b. Haccâc. (1955-1956). *Sahîhu Müslim*, neşr. Muhammed Fuad Abdülbaki, Kahire: Dâru İhyai’l-Kütübi’l-Arabiyye.
- en-Nîsâburî. (1990). *el-Müstedrek ala’s-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdulkadir Atâ, Beyrut: Daru’l-kutub ilmiye.
- es-Suyûtî. (t.y.). Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Câmiu’l-Ehâdîs*, thk: Hasan Abbas Zekî, (y.y.): Matbaatu Hattâb.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî. (1962). *Sünenü’t-Tirmizî*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, Kahire: Mustafa el-Babî el-Halebî.
- Yusuf Has Hâcib. (1998). *Kutadgu Bilig II-Çeviri*, Çev: Reşit Rahmeti Arat, Ankara: TTK Yay.
- Yusuf Has Hâcib. (1999). *Kutadgu Bilig I- Metin*, Neşr: Reşit Rahmeti Arat, Ankara: TTK Yay.